

ЭКСПРЭСІЎНАСЦЬ НАРОДНА-ПЕСЕННАГА ПАРАЎНАННЯ

Эмацыянальна-ацэначныя прыметнікі сталі адным з атрыбутаў мовы народных песень. Дзякуючы сваёй эканомнасці, інфармацыйнасці, мілагучнасці яны ўжываюцца ва ўсіх жанрах фальклорна-паэтычных твораў. Так, у рэчытатыўных вакалізах-галашэннях (хаўтурных або нявесты-сіраты ў вясельных песнях), у сацыяльна-бытавых, сямейна-бытавых, баладных песнях яны маюць, як правіла, негатыўную канатацыю і з'яўляюцца выразным, яркім сродкам перадачы паўнаты, гранічнасці чалавечага пачуцця. У кантэксте велічальных калядных, валачобных, вясельных песень, якія мелі на мэце ўславіць годнасць, характава чалавека, яго дабрабыт, казачны дастатак, прыметнікі са значэннем ацэнкі-характарыстыкі набываюць станоўчае канатацыйнае значэнне і таксама з'яўляюцца яркім, дакладным сродкам пры выражэнні чалавечага пачуцця, меры яго праяўлення. Такое вар'іраванне суб'ектыўных ацэнак пры перадачы эмоцый чалавека, пашырэнне валентнасці прыметніка, ужыванне яго як з прамым, так і з пераносным значэннем, дазваляе, на наш погляд, лічыць прыметнікі з суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі адным з прадуктыўных вобразных сродкаў ці адным з ужывальных кампанентаў вобразных сродкаў мовы беларускіх народных песень.

Народна-песенная паэзія, выключна ашчадна, і ў той жа час дакладна і змястоўна, выкарыстоўвае вобразнае слова, яго эмацыянальна-экспрэсіўныя рэсурсы. Н.С. Гілевіч, даследуючы паэтыку беларускіх народных песень, зазначыў, што «ў кожнай песні мы ўбачым выкарыстанне розных прыёмаў і сродкаў мастацкага адлюстравання і мастацкай выразнасці», «як бясконца рознагалосае жыццё – так бясконца разнастайным павінна быць гучанне паэтычнага слова» [1, с. 13; 283]. Аднак мове народных песень уласцівы і такія тропы, або вобразныя сродкі, якія аднолькава актыўна ўжываюцца ва ўсіх песенных жанрах.

Спецыфічнай, адметнай рысай мовы песень з'яўляецца функцыянаванне параўнанняў, кампанентам якіх з'яўляецца эмацыянальна-ацэначны прыметнік. Увогуле, як слушна зазначае Ф.М. Янкоўскі, «параўнанне – сродак распазнавання, пазнавання, нават успрыняцця рэчаў». яны «ва ўсіх, без выключэння, мовах – яркі паэтычны сродак» [3, с. 237].

Параўнанні ў народна-паэтычных творах маюць устойлівы, традыцыйны характар, кампаненты іх, як правіла, гатовыя характарыстыкі: як лён бяленькі (коскі), як боб буйненькі (слёзкі), як галубкі сівенькі (лёткі) і інш.: Па плячах коскі развіваюцца. Па плячах коскі – як лён бяленькі. Па ліцы слёзкі – як боб буйненькі [ВІІ, II, с. 521]; Дзеткі мае маленькі, Як галубкі сівенькі. Да халзіце далому, Трудна жыць самому (С-Б. – с. 454): Там Васілька вячэрае. На ім шапанька ззяе, Рубашачка бяленькая з паперай раўненская (Жн. п. – с. 234); Ой, ляжыць жана, як лебедзь беленька, Ой, стаіць мужу, як вугаль чарненькі (Б. II. – с. 499); А хто ў мяне кумам будзецц. Пасадзіла б я яго й у гародзе на градзе Сівенькім васілёчкам (РП. – с. 243); Яблычкі кругленькія – Мы з табой роўненькія (КПП. – с. 147); Э-эй, я малады апушчуся, Э-эй, туманчыкам ціхусенькім (ВТП. – с. 291).

Прыметнікі з суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі ў складзе параўнанняў з'яўляюцца стрыжнем, апорным кампанентам: калі іх апусціць, то губляецца не толькі сэнсавая, але і эмацыянальная напоўненасць усяго вобразнага сродку. Характарыстыка вобраза будзе няпоўнай, і ўвесь песенны твор губляе сваю эстэтычную вартасць. Каб даказаць гэта, можна правесці лінгвістычны эксперымент – параўнаць радкі песні: у першым выпадку захавець лексічны склад параўнанняў, у другім – апусціць стрыжнёвы кампанент трыпа, эмацыянальна-ацэначны прыметнік.

I. Божа мой, божа,
Жаль мне маладосці.
Даў мне бог мужа
Не па любосці.
Ростам маленькі –
Як серп крывенькі.
Вочкі заспаны, –
Як у старога пана.
Валасы рыжэнькі, –
Як ля пня апенькі.
Вушы, – як лапаткі,
Губы, – як аладкі.

(СММ. – с. 131)

II. Божа мой, божа,
Жаль мне маладосці.
Даў мне бог мужа
Не па любосці.
Ростам – як серп.
Вочкі заспаны, –
Як у старога пана.
Валасы, –
Як ля пня апенькі.
Вушы, – як лапаткі,
Губы, – як аладкі.

Як відаць, без экспрэсіўных прыметнікаў у складзе параўнанняў губляецца гумарыстычная характарыстыка вобраза. Падтэкст першага параўнання падказвае: што муж не толькі маленькі, ён і крывенькі, чаго не бачым, як і не бачым рыжэнькіх валасоў у другім выпадку (прыметнік-эпітэт рыжэнькі забяспечвае яшчэ і псіхалагічную характарыстыку вобраза: як вядома, рыжы – «хітры»). Такім

чынам, дзякуючы прыметнікам са значэннем асэнкі – характарыстыкі, параўнанні ў беларускіх народных песнях вызначаюцца трапнасцю, змястоўнасцю, глыбінёй.

Нярэдка паэтычная формула параўнання ў песнях выражаецца экспрэсіўным прыметнікам і назоўнікам у творным склоне: Вулічкай ішла (Аксіначка) цёмненькай хмарачкай. І к двору прыйшла дробненькім дожджыкам. па двору прайшла ясненькай зорачкай. У сені вайшла шэранькай вутачкай, У хату вайшла сізенькай павачкай, За стол села Злічненькай панначкай (ВП, IV. – с. 156). Бязлучнікавая форма параўнання, або творны параўнання, узмацняе экспрэсіўнасць радка, надае яму энергічны рытм.

Рэдкасныя ў беларускіх народных песнях «адмоўныя параўнанні», у склад якіх уваходзяць прыметнікі з эмацыянальна-ацэначнымі фармантамі. Па сваёй будове яны нагадваюць паралелізм, першы кампанент якога апісальны (гэта – вобраз, які падаецца з адмоўем). Апавядальнік як бы папярэджае: не пра гэта будзе ісці гаворка: Ды не трэскі ляцяць, не бяленькія, Ды твае дзеткі драбненькія (Б, I. – с. 206).

Першы радок у такім параўнанні настройвае слухача на пэўны лад, засяроджвае ўвагу на пэўным прадмеце, выклікаючы тым самым зацікаўленасць. У адмоўным параўнанні супастаўленне адбываецца праз адмаўленне (супрацьпастаўленне). Прыметнікі-эпітэты (бяленькія, драбненькія) у складзе такога параўнання ствараюць вобраз глыбокай эстэтычнай вартасці, забяспечваюць экспрэсіўнасць выкладу ўсяго твора. Б.В. Тамяшэўскі сцвярджае, што за межамі славянскай народнай паэзіі такі троп, як “адмоўнае параўнанне” не сустракаецца [2, с. 207].

Падагульняючы, адзначым, што выкарыстанне параўнанняў розных структурна-граматычных тыпаў у мове беларускіх народных песень заўсёды апраўдана. Экспрэсіўныя прыметнікі з’яўляюцца апорным кампанентам гэтага вобразнага сродку: яны забяспечваюць ісэнсавую, і эмацыянальную характарыстыку дзейных асоб / вобразаў, а таксама ствараюць глыбокі падтэкст песеннага радка, агульны эмацыянальны фон твораў.

Умоўныя скарачэнні:

- Б, I – Балады /Уклад. Л.М. Салавей, кн. I. – Мн., 1977.
Б, II – Балады /Уклад. Л.М. Салавей, кн. II. – Мн., 1978.
ВП, II – Вяселле. Песні / Склад. Л.А. Малаш, кн. II. – Мн., 1981.
ВП, IV – Вяселле. Песні / Склад. Л.А. Малаш, кн. IV. – Мн., 1985.
ВП – Восеньскія і талочныя песні / Склад. А.С. Ліс. – Мн., 1981.
Жн. п. – Жніўныя песні /Уклад. А.С. Ліса. – Мн., 1974.
КПП – Купальскія і пяроўскія песні / Уклад. А.С. Ліса, С.Т. Асташэвіч. – Мн., 1985.
РП – Радзінная паэзія /Уклад. М.Я. Грынблата. – Мн., 1971.
С-Б – Сямейна-бытавыя песні /Склад. І.К. Цішчанка. – Мн., 1984.
СММ – Зянько У. Спадчына маёй маці / Уклад. В. Ліцвінкі. – Мн., 1993.

Спіс літаратуры:

1. Гілевіч, Н.С. Наша родная песня : навукова-папулярны нарыс / Гілевіч Н.С. – Мінск, 1968.
2. Томашевский, Б.В. Стилистика / Томашевский Б.В. – 2-е изд., испр. и доп. – Л., 1983.
3. Янкоўскі, Ф.М. Беларускія народныя параўнанні : кароткі слоўнік / Янкоўскі Ф.М. – Мінск, 1973.

Наталля Петухова

ЭСТЭТЫКА-ВЫХАВАЎЧЫ ЎПЛЫЎ НАРОДНАЙ ПЕСНІ НА АСОБУ ДЗІЦЯЦІ Ў ПРАЦЭСЕ ДЗЕЙНАСЦІ ФАЛЬКЛОРНАГА ГУРТА

З глыбокай даўніны ў народзе ўсталявалася своеасаблівая сістэма выхавання дзяцей, якая знайшла сваё адлюстраванне ў фальклору. Кожны з жанраў народнай творчасці ў нейкай ступені выражае погляды народа на выхаванне дзяцей, яго мары і надзеі, маральна-этычныя і эстэтычныя ідэалы, жыццёвы вопыт, адносіны да добра і зла. Фальклорная спадчына Беларусі вельмі разнастайная, і кантакт сучасных дзяцей з народным мастацтвам аказвае станоўчы ўплыў на фарміраванне іх духоўнасці.

Працэс выхавання ў мінулым пачынаўся ад нараджэння дзіцяці. Свае першыя эстэтычныя ўражанні дзеці атрымлівалі з матчыных калыханак. Потым працэс выхавання працягвалі забаўляльнікі, лічыльнікі, дражнільнікі, гульні, загадкі, прыказкі, прымаўкі, песні, паданні, легенды, казкі, святы, абрады. Засваенне «фальклорнай спадчыны ішло паэтапна, у адпаведнасці з народным разуменнем сувязі паміж функцыянальным і структурным узростам дзіцяці» [6, с. 3]. «Ініцыятарамі» па сацыялізацыі і інкультурацыі дзяцей у традыцыйным асяроддзі з’яўляліся бацькі, старэйшыя сваякі, сябры і грамада. У сучасных умовах механізмы «натуральнай» перадачы традыцый амаль што згублены і вядучая роля арганізатараў дзейнасці па этнакультурным выхаванні зараз належыць установам культуры і адукацыі.